

Érmelléki vendégballadák Székelypálfalván

Székelypálfalva a Hargita megyei Farkaslaka községhez tartozik. Hegyvidéki falu. Ide jött férjhez, Nagy Mózeshez 1949-ben az érmelléki Tarcsa melletti Nagylaposon született Egri Ilona. Amit a hozománylevél se rögzített, jó pár érmelléki népballadát is hozott magával szülőföldjéről a fiatal asszonyka, amelyeket aztán igen ritkán, csak szűk családi körben énekelt. 1981 decemberében, disznóvágáskor pár lírai dallal együtt tizenegy népballadát rögzítettünk (az adatközlő lánya és veje, e sorok írói) hangsza-lagra az akkor 53 éves adatközlőtől a Nagy családnál. Nagyon örültünk az épen maradt „hozománynak”, hisz ezen kívül csak egy helyi jellegű új balladát, a Butyka Imre balladáját sikerült jegyeznünk Pálfalván a 103 éves Ilyés Asztalos Mária Magdolna nénitől az 1977. évben.

Nagylapos tipikus alföldi tanya volt a Partiumban, Érmihályfalva és Értarcsa között. Az édesapa, Egri György zselléerként napszámból, vincelléerkedésből tartotta fenn a családot. A tanyasi világ szabályai szerint lánya, Ilona korán kezdte a munkát, a különböző munka- és éneklési alkalmakkor tanulhatta azokat a balladákat, énekeket, amelyeket ilyen sokáig megőrzött. A kislány iskoláskorától a család Értarcsára költözött, bizonyára itt tovább gyarapodott az adatközlő balladatudása. A faluban kiváló hangjának, zenei hallásának köszönhetően még énekvezérként is szolgált a templomban, amikor a II. világháború idején a pap és a kántor a fronton volt. A papné olvasta az ígét, Egri Ica kántorizált. Már nagylány korában költözött a család Érmihályfalvára, amikor ő nemsokára kiszakadt az alföldi közegekből. A Magyar Népi Szövetség tanfolyamán, Brassóban ismerkedett meg jövődöbelijével. Férjhez ment: átültetett virág lett, az alföldről egy jellegzetes hegyvidéki faluba került. Székelypálfalva második szülőföldjévé vált, ahol közösségi feladatokat is betöltött: volt falufelélős, nőbizottsági elnök, megyei képviselő. Sajnála-

tos módon a kiváló szellemi teljesítményt nyújtó adatközlő egy agyvérzés után ma szinte semmire sem emlékszik.

Lássuk a vendégballadákat, amelyek 1949-ben jöttek Székelypálfalvára. A hangfelvétel sorrendjében a következők:

Holi Eszter (A szülőgyilkos lány). Állítólag a hajdani Szovjetunióhoz tartozó Fertősalmáson történt meg ez a tragikus eset. A balladának sok változata ismeretes Szatmár megyéből, de ez, a miénk egy szép, csiszolt formájú variáns.

Babir bíró lánya (A halálra táncoltatott leány). Egyik legelterjedtebb klasszikus balladánk, száznál jóval több változata ismeretes. Bura László a *Szatmári népballadákban* huszonegy kutatópontról huszonhat változatát említi. Csáki Bözsike, Csáki Juliska, Csáki Mariska, Katí, Rozáli, Rózsika, Sági Erzsike, Sági Mariska, Szegvári Mariska bennük a halálra táncoltatott lány nevei. Változatunk egy dallammal élő, értékes darab.

Bereg Náni (A gyerekgyilkos anya). Ez is igen elterjedt Szatmárban. Berek Náni, Szabó Vilma, Szabó Irma, Orbán Terka a tragikus hős nevei. Variánsunk szép, teljes, értékes.

A Gyorsan, gyorsan, kedves lovam (A kedvese után haló legény) balladának Vargyas Lajos 137 változatáról tudósít, ebből 34 erdélyi és Kárpátokon túli. Ezek többnyire töredékek vagy több ballada van bennük összeolvasztva. Nem érvényes ez a *Háromszéki népballadákban* (Bukarest, 1973) közölt 32–39. számú változatokra, valamint az általunk gyűjtött variánsra sem, amely szép, ép és klasszikus darab, dallama is értékes, régi stílusú.

A Rózsa Sándor (betyárballada), *Patkó Bandi* (betyárballada), *Nem messze van ide Kismargita...* (betyárballada) is a műfaj értékes darabjai, de sok variánsuk ismeretes, akár csak a *Szépen legel...* kezdetű (A juhászba szerelmes kisasszony) történetének. A *Dávid felesége* (A hitetlen férj) víg-

Nagy Mózesné Egri Ilona

balladának kevés erdélyi variánsa ismeretes, ezért értékesebb. Egy másik alkalommal rögzítettük a *Megy az erdész vadászni...* kezdetű románcszerű új balladát, amelynek szintén sok változata ismert. Mindegyik gyűjtött változat értékesnek mondható, mert dallammal énekelt, teljes, élő darabjai balladaköltészetünknek.

A balladák értékelésekor megvizsgáltam, hogy mennyire tökéletes variánsai az eddig gyűjtötteknek, kiadványokban megjelenteknek, és hogy van-e sok variánsuk. Ugyanis az ismert változatok kis száma növeli a gyűjtött darab értékét. Főleg az erdélyi variánsok érdekeltek, hisz Erdélyt a „balladák földjeként” ismerjük, és arra is figyeltem, hogy az Érmellékkal szomszédos néprajzi vidéken gyűjtötték-e az általam talált balladák változatait. Megvizsgáltam a Bura László által megjelentetett *Szatmári népballadák* című kötetet (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978) és az Almási István által közzétett *Szilágysági magyar népzene* című kiadványt (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979). Úgy tűnik, a kelengyés ládába több értékes népballada került. Ezek közül a következő bemutatását tűztük ki célul.

Egy családi asztal...

(A leányát megátkozó anya)

Egy családi asztal meg vagyon terítve,
Közepében levél, piros a pecsétje.
„Férjhez kérnek, anyám”, „Ne menj, édes lányom!”
„Ne menj, édes lányom, drága virágszálom!”

Nem hallgat a szóra, férjhez adta magát.
Elátkozta anyja egyetlen leányát.
„– Mikor mész a hitre, rázzon ki a hideg,
Első vacsorakor szálljon ki a lelked!”

Megszólal először a kisebbik vőfi:
– Jaj, jaj, nénémasszony, bágyadt a menyasszony!
Másadszor megszólal a nagyobbik vőfi:
– Jaj, jaj, nénémasszony, beteg a menyasszony!
Harmadszor megszólal maga a vőlegény:
– Jaj, jaj, édesanyám, meghalt az én mátkám!

Amerre én járok, még a fák is sírnak.
Gyenge ágaikról levelek lehullnak.
Hulljatok levelek, rejtsetek el engem,
Mért is átkoztam meg egyetlen gyermekem.

Vargyas Lajos *A magyar népbalada és Európa* című tanulmányában (II. köt., Bp., 1976) *Anyai átok* témacímmel ennek a balladának 75 magyarországi változatát jelzi, de Erdélyből, Hunyad és Maros-Torda megyékből mindössze egyet-egyét. Ő tulajdonképpen ezt a statisztikát 1972. december 31-én lezárta. Kiegészül a sor egy igen szép nagyszalontai változattal, amelyet eredetileg Szendrey Zsigmond és Kodály Zoltán közölt a

Nagyszalontai Gyűjtésben (Magyar Népköltési Gyűjtemény, XIV. Bp., 1924), újraközölte Faragó József az *Ószékely népbaladák* című gyűjteményben (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest – Kolozsvár, 1998. 20. szám). Itt, a változathoz fűzött jegyzetben jelzi Faragó, mint mai balladakutatásunk tapasztalt szakértője, hogy a téma Európa-szerte ismert, az olasz, francia, bolgár, holland és angol folklórban egyaránt. A Nagyné Egri Ilona

Énekelte: Nagy Mózesné Egri Ilona, 53 éves, 1981, Székelypálfalva

Parlando

II. Változat 3. sor eleje:

„Férj - hez kér - nek a - nyám,”

Énekelte: Nagy Mózesné Egri Ilona, 53 éves, Székelypálfalva, 1981.

Gyűjtötték: Lőrincz Ilona és Lőrincz József.

A kazettás magnón rögzített dallamot lekottázta Major Magdolna. Számítógépen a kottát készítette Csathó Kunigunda.

énekelte változat mind viszonylagos ritkasága, mind a témának az európai folklórban való elterjedése miatt értékesnek számít. Magán viseli a klasszikus népbaladák jellemző vonásait. Az átok erejébe vetett hit mindenképpen középkori tudatállapotra utal. Balladái homály uralkodik a cselekményben, nem tudni, hogy az édesanya (aki sok változatban özvegy) miért átkozta meg a lányát, miért elenezte a házasságot: mert félt a lányától, mert még túl fiatal volt a lány, a fiatalok vagyoni különbsége miatt, vagy pusztán önzésből, gonoszságból? A négy szakasz tökéletes szerkezetben egyesül, az elbeszélő művekben kötelező bevezetés, tárgyalás, befejezés a lehető legrövidebben, legtömörebben adja elő az egyetemes jellegű szerelmi tragédiát. Habár hiányoznak a részletek, a részletező moz-

Székelypálfalva legöregebb székelykapuja

zanatok, mégis jól körvonalazódik a tragikus történet. A lány a kegyetlen anyai tiltás ellenére férjhez akar menni, de a szülői átok fogott rajta, meghal a menyegzőn. A szakaszokban uralkodó drámai feszültséget, amelyet csak erősít a párbeszédes forma, katarzisossá oldja az utolsó szakasz líraisága, az anya kétségbeesett monológja. Az ismeretlen szerzők egy közismert népdal sorait szerkesztették be a szövegzárlatba, amely tökéletesen illeszkedik a történethez, és hangulatilag lezárja azt.

A balladai alaphelyzethez tartozik, hogy az anya özvegyasszony, hisz egyébként a törvény betartásáról az apának kellett volna gondoskodnia. Így az is érthetőbbé válik, hogy miért nem akarja lányát férjhez adni: fél az egyedüllétől.

A szöveg mélystruktúrájában két ellentét húzódik. Az egyikben a középkori szokásjog, hogy a szülő dönt a gyereke jövőjéről, ütközik össze a szerelem szabadságának törvényével. A másikban az egyetemes anyai szeretettel szemben a sorsrontó átok áll. Rájuk épül a bűn és bűnhődés kettős motívuma: bűnhődik a lány, hogy megszegte az ősi szokásjogot, bűnhődik az anya, mert átkot mondott „egyetlen”, „virágszál” lányára.

Mértéktartóak, de igen hatásosak a szöveg nyelvi elemei. Nincsenek székelypálfa tájszók benne, de jelzés értékű a „vőfi” alföldi, tájnyelvi kifejezés. Kierzők a sorok tiszta magyar nyelve-

zetéből, hogy a ballada szülőhelye az Érmellék, Kazinczy Ferenc, a magyar irodalmi nyelv megalapozójának szülőföldje.

Régies, népies veretükkel választékosaknak számítanak a *vagyon*, *nénemasszony*, *mátkám* kifejezések.

Már az első szakaszban megteremtődik a vers régies hangulata a „*piros szerelem*” archetipikus jelző és a „*virágszál*” *leány* ösmetafora által. Valamint a „*vagyon*” régies igealaknak köszönhetően. További költői eszközök, fokozás, hármas ismétlés, misztikus szám használata teszi hatásossá a szöveg stílusközegét. A négyütemű (4/2//4/2) felező tizenkettes verselés mellett belső rímek, páros rímek erősítik a verszenét, a szöveg hangulatát. Az elemzés-értelmezés során egyértelművé válik, hogy nem egy töredékről van szó, hanem a közösségi használat folytán a végsőkig csiszolódott változatról, hiszen a négy szakasz tökéletesen illeszkedik.

A balladát lekottázó Major Magdolna zenetanárnő szerint dallama új stílusú, négyes ütemű, tempója parlando. A beszédritmus jól illeszkedik az elbeszélő jelleghez. Az első és negyedik sorok azonosak, a második is ereszkedő jellegű, a harmadik a megszokottól eltérő variáns. Valószínűleg egy már meglévő népdal dallamára alkották a szöveget.

A hangfelvételen pár sajátos tartalmú és hangulatú alföldi népdal is van, de ezekről majd egy másik al-

Székelypálfalva madártávlatból

kalommal. Még csak annyit: az Érmellék Szilágyság és Szatmár között van, e két néprajzi régióból már sok népballada került elő. Az általunk gyűjtött „hozomány énekek” is figyelemre méltóak, hogy, ha a huszonegyedik órában gyűjtenők is, lenne esély arra, hogy Biharban még élő népballadákat találjunk.

Lőrincz Ilona, Lőrincz József

*Székelypálfalvi lakóház.
A mellékelt felvételeket
Macalik Arnold készítette.*

